

U referatu je dat kratak prilog poznavanju urološke povijesti XV i XVI stoljeća s obzirom na djelovanje liječnika Republike na teritoriju Crne Gore, uz osvrt na liječenje Đura Basana iz Bara (1546), a po magistru Ivanu-Andriji, te upute za liječenje turskog emira iz Herceg-Novog (1557).

Oba dokumenta su vrijedan prilog poznavanju naše srednjovjekovne medicinsko-pravne i epidemiološko-klimatske prošlosti.

Literatura

1. Glesinger L.: Amatus Lusitanus i njegov liječnički rad u Dubrovniku. Biblioteka jevrejskog narodnog kalendara, Zagreb—Beograd, 1940; — 2. Bazaha V.: Pregled povijesti zdravstvene kulture dubrovačke republike. Dubrovački horizonti, Zagreb, 1972; — 3. Glesinger L.: Iz dubrovačkih dana talijanskog kirurga Marijana Santa. Institut za povijest prirodnih, matematičkih i medicinskih nauka, JAZU, Zagreb, 1968; — 4. Grmek M. D.: Srednjovjekovni ugovori o liječenju s hrvatskog područja. Iz hrvatske medicinske prošlosti, Zagreb, 1954; — 5. Velnić V.: Ljekarna Male braće u Dubrovniku. Spomenica 650-godišnjice ljekarne »Male braće« u Dubrovniku. Institut za povijest prirodnih, matematičkih i medicinskih nauka, JAZU, Zagreb, 1968; — 6. Tartalja H.: Dubrovačko ljekarništvo. Veteris ragusae medicina et farmacia, Pliva, 1969; — 7. Velnić V.: Ljekarnica Male braće u Dubrovniku (historijat i njene kulturne tekovine). Saopćenja, 10/3, Pliva, Zagreb, 1967; — 8. Dugački V.: Borba protiv boli kroz vjekove. Saopćenja, 7/4, Pliva, Zagreb, 1967; — 9. Iz Dubrovačkog arhiva: Consilium minus, 40, 233—234, 1546; — 10. Jeremić R., Tadić J.: Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika. Knjiga II, Beograd, 1939; — 11. Amatus Lusitanus: Curationum medicinalium Centuria septem (za prevod originalnog teksta zahvaljujem dr Bakotinu iz »Male braće«).

CONTRIBUTION OF PHYSICIANS IN REPUBLIC OF DUBROVNIK TO THE TREATMENT OF UROLOGIC DISEASES IN MONTENEGRO IN THE XVth AND THE XVIth CENTURIES

Jurica BAČIĆ

The diseases of the urine tract stones and the accompanied complications had been the object of interest of many medieval physicians. In Dubrovnik, we can find very interesting urological notes related to the interpretation of the urological symptomatology appearance and the way of treatment of the urological patients in the past times.

The population of the neighbouring regions were treated by physicians from the Republic of Dubrovnik for many reasons.

The author gave a short review of the knowledge of the urological history in the XVth and the XVIth centuries in relation to the activity of physicians from the Republic of Dubrovnik on the territory of Montenegro. There is a special reference to the treatment of the patient Đura Basan from Bar (1546) according to the methodes of Ivan Andrija, the pharmacist, as well as the instructions for the treatment of the Turkish emin from Herceg Novi (1557).

Both documents are a valuable contribution to the knowledge of our medieval medical and epidemiological-climatic past.

O JEDNOJ RAFINIRANOJ PRIMJENI SANITARNO-PREVENTIVNIH MJERA U POLITIČKE SVRHE OD STRANE MLETAČKIH VLASTI U BOKI KOTORSKOJ POČETKOM 1749. GODINE

Đorđe MILOVIĆ

Početakom 1749. godine tadašnji pečki patrijarh Atanasije došao je u današnje Crnogorsko primorje u službeni obilazak crkava, manastira i sveštenstva. Ovi krajevi (misli se na njihov pravoslavni živalj) bili su pod crkvenom jurisdikcijom Crnogorskog vladikanstva, a ovo je opet ulazilo u sastav Pečke patrijaršije. Peć se nalazila tada u sastavu Turske otomanske države, a sjedište crnogorskog vladike bilo je Cetinje, istovremeno i prestonica crnogorske države. Ovi pak krajevi današnjeg Crnogorskog primorja bili su u to doba u sastavu Mletačke Republike. U Kotoru je bilo sjedište vanrednog providura (1) (na ovoj funkciji se u ovo vrijeme nalazio Vićenco Griti), a u Herceg-Novom sjedište providura (koju funkciju je u to vrijeme imao Marin Vituri). Najzad, na položaju crnogorskog vladike nalazio se tada vladika Sava Petrović.

Prateći dokumenta mletačkih arhiva koji govore o ovom događaju, u mogućnosti smo da osvijetlimo jedan veoma interesantan primjer kako se mletačka vlast u Boki veoma spretno i efikasno poslužila sanitarno-preventivnom mjerom kontumaca u čisto političke svrhe: da onemogući (ili bar svede na najmanju mjeru) kontakte naroda ovoga kraja s njihovim vrhovnim vjerskim poglavarom. Evo šta o tome govore sačuvani mletački dokumenti.

Patrijarh Atanasije trebalo je da stigne u Primorje 8. januara 1749. (tj. 26. decembra 1748. po starom kalendaru), znači: na drugi dan pravoslavnog Božića. Mletačke su vlasti, preko svojih ljudi, osigurale prijem permanentnih obavještavanja o patrijarhovom dolasku, kretanju, djelatnosti i sl. Već 7. januara 1749. vanredni providur u Kotoru prima o tome pismenu obavijest od serdara Nika Ljubanovića iz Grblja, kojom ga ovaj obavještava da sutra (dakle: 8. I) patrijarh Atanasije stiže u Grbalj, u manastir Podlastvu (2). Samo dva dana kasnije isti izvještač obavještava vanrednog providura znatno detaljnije o patrijarhovom boravku u Grblju, o njegovom držanju, kao i o držanju crnogorskog vladike Save koji je bio u njegovoj pratnji, te o držanju Grbljana. Ovaj izvještaj ne daje mletačkoj vlasti nikakvog osnova za bilo kakvu bojazan ili sumnju u pogledu patrijarhovog rada i držanja na ovom dijelu mletačkog područja (3). S druge strane, i sam patrijarh, dolazeći na mletačku teritoriju, pismeno je izvijestio vanrednog providura Kotora o tome (kao najvišeg predstavnika mletačke vlasti na tom teritoriju) svojim pismom datiranim sa 27. de-

cembra 1748. po starom kalendaru (što znači: 9. januara 1749. po novom kalendaru) koje doslovce glasi:

Davamo na znanje vašemu pg kako smo došli u ove strane vizitat naše crkve i sveštene redovnike i sve naše hristijane običajem starijem kako i prvi patrijarh i koji su bili na prijestol srbski, a pak i u naše strane ima i vašije biskupa i redovnika i kršćana dosta i i(h) mi milujemo kako i naše i što možemo svaku im ljubav pokazujemo i dosad i po sada ćemo, ako bog da, i možete slobodno pouzdati se što bismo mogli učinit nećemo se braniti i molimo gda boga za vašu prevedrost. Atanasij milostiju božieju arhi-episkop pečki vsjeh Serbov i Bolgarov i cieloga Illirija patrijarh (4).

Međutim, mletačke su vlasti, pored praćenja kretanja i rada patrijarhovog, preduzele čitav niz konkretnih mjera sračunatih na to da se patrijarhu strogo ograniči kretanje i onemoguću dodir s narodom tih krajeva. Razumljivo, mletačkoj je vlasti bilo nezgodno (i politički neoportuno) da javno prizna koji su pravi razlozi ovih ograničavanja, prvenstveno zbog toga što bi to u pravoslavnom življa u Boki izazvalo negativne političke posljedice. Stoga upravo mletačke vlasti pribjegavaju jednoj vrlo rafiniranoj, ali isto toliko pogodnoj i praktičnoj formi, putem koje su se osnovne intencije mletačke vlasti mogle izvesti bez bojazni od kakvih politički nepoželjnih implikacija. Naime, pošto je patrijarh bio lice koje dolazi iz neke druge države, na njega su se mogle primijeniti sve one sanitarno-preventivne mjere koje su se primjenjivale u slučajevima kada je postojala opasnost od unošenja ili širenja kakve zaraze (bez obzira na to što se iz postojećih dokumenata ne dā ni naslutiti stvarno postojanje ovakve ili slične opasnosti u tom momentu). Na taj način političke mjere bile su uvijene u sasvim drugi plašt (konkretno: sanitarno-preventivnih mjera), a izabrana forma pokazivala dvostruku korisnost: njome se postizao osnovni cilj, a isključivale bilo kakve negativne političke posljedice u odnosu na raspoloženje pravoslavnog življa Boke i ovog dijela Primorja.

Za ostvjetljavanje ovih mjera i postupaka i za ocjenu njihove prave prirode neka nam posluži jedan mletački dokument koji sadrži odluke sa sastanka jednog sanitetskog tijela u Kotoru od 9. januara 1749. (a to će reći svega jedan dan nakon što je patrijarh Atanasije stigao u Primorje, što govori o posebnoj hitnosti i efikasnosti mletačkih reagiranja). Iz ovog dokumenta, naime, vidi se slijedeće:

Ovo sanitetsko tijelo sačinjavale su tri ličnosti (od kojih dvije političke, a samo jedan ljekar) i to: providur Anton Delfin, Jerolim Paskvali-Pima i dr Serafin Drago. Sastanak je uslijedio odmah nakon prijema pisma od vanrednog providura (od 9. I 1749. g., tj. od istog dana kada je sastanak i održan, što govori o izvanrednoj hitnosti postupka), a kojim pismom se stavlja do znanja da se u Crnu Goru i Paštroviće »uvu- kao« (!) pečki patrijarh koji dolazi iz turske države, te da postoji sumnja da bi mogao da se »uvuče« (!) i u Grbalj. U dokumentu se kaže da stoga ovo sanitetsko tijelo donosi dotične zaključke da bi spriječili »svaki neprijatni događaj i svaku dizgraciju«. A odluke koje je ovo sanitetsko tijelo donijelo sastojale su se u slijedećem:

1. Do daljnijega obustavlja se svaki slobodni saobraćaj s Crnom Gorom, a Crnogorcima koji dolaze u Kotor određen je samo put preko Mokre Ploče, s tim da svaki koji dođe iz Crne Gore treba da se prijavi na »stangadama« na vratima Gurdica, što važi i za Grbljane i Paštroviće. Odavde će ih pratiti jedan sanitetski čuvar koji je specijalno za ovu priliku određen (!) da se ne bi miješali sa ostalim narodom koji ulazi u grad preko Gurdica. Svaki drugi put iz Crne Gore na mletačku teritoriju zabranjuje se.

2. Utvrđuje se obustava slobodnog saobraćaja i sa Paštrovićima.

3. Obustavlja se slobodan saobraćaj i s Grbljanima iz bojazni što bi se patrijarh mogao »uvući« (sic!) i u Grbalj bez dozvole. Da ne bi nastali neredi (!), svi Grbljani koji dolaze u Kotor moraju dolaziti običnim putem koji vodi sa Trojice. I njih, na isti način kao pod „1“, ima da prati sanitetski stražar.

4. Svi ostali koji dolaze u Kotor iz kog drugog sela, osim Grblja, imaju da idu putem preko Vrmca (5).

Bile su preduzete i mjere da se onemoguću ulazak stanovnika spomenutih sela i krajeva u Boku morskim putem. Pošto je morskim putem moguće ući samo kroz tijesnac »punta Oštra«, a ovaj ulaz je teritorijalno pripadao Herceg-Novom (tj. hercegnovskom providuratu), to je za ovo bio zadužen providur Herceg-Novoga Marin Vituri. Interesantno je Viturijevo pismo od 10. januara iste godine upućeno nadređenom mu vanrednom providuru Kotora Griti-u. Vituri mu, naime, javlja da je iz njegovog pisma od 8. t. mj. (dakle istog dana kada je patrijarh stigao) razumio da je patrijarh stigao u Crnu Goru i Paštroviće i da bi mogao doći u Grbalj, te da vanredni providur smatra da bi trebalo spriječiti stanovništvo u ovim mjestima da dolazi s njim u doticaj. Izvještava ga da će preduzeti odgovarajuće mjere (zadržavanje barki koje stižu iz Paštrovića i sl.) (6).

Određene instrukcije vanredni providur Kotora uputio je i svom funkcioneru Trifunu Vrakijenu u Budvi. Iz Vrakijenovih izvještaja se vidi da su preduzimane mjere i na tom području da se onemoguću kontakti patrijarha sa stanovništvom. Vrakijen izvještava da je, po nalogu Gritija, čak pregovarao s vladikom Savom i s patrijarhom »u pogledu zdravstvenih okolnosti«, da se patrijarh usprotivio ovim ograničavanjima iznoseći da su i njegovi prethodnici uvijek slobodno na ovim teritorijama vršili sve duhovne radnje. Ipak, mada poslije mnogo prepiranja, izvještava dalje Vrakijen, patrijarh je pristao da se ne udaljava nigdje od prvog grbaljskog manastira Podlastve, odakle bi mogao da pođe najdalje do Stanjevića, gdje je rezidencija vladike Save i da bi u Stanjevićima izdržavao dane »kontumaca« (7).

Kao što se iz izloženoga vidi, mletačke su vlasti iz Boke uspjele da prilično efikasno blokiraju patrijarha za vrijeme njegovog bavljenja na teritoriji pod mletačkom upravom i da ga spriječe u svakom osjetnijem dodiru s narodom ovih krajeva. Koliko je to blokiranje bilo drastično, najbolje se vidi iz jednog dijela pisma kojim ranije spomenuti Ljubanović izvještava s lica mjesta vanrednog providura Kotora. Iz ovog pisma proizlazi da se čak i crnogorskog vladiku Savu uspelo prilično izolirati od patrijarha. Taj dio pisma (koji je pisan našim jezikom i ćirilicom) glasi:

... a saviše š njim svijetli gospodin vladika Sava, koji se ni on š njim ne miješa ni ije (8), nego stoji jedan u jednu kamaru, a drugi u drugu — ni mi isti koji smo ga sreli nije se ni jedan š njima tica (9) nego i(m) dali oni harač i lemozinu što smo mogli, pak su njihovi ljudi kuhali, a mi smo pošli po selijeh (10), tu su dohodili, pak pošli u Carnu Goru ... (11).

Bilješke

1. Sopraproveditore (u narodu poznato kao »sofra providur«); — 2. HA (Hercegnovski arhiv): fasc. 149/PUMA (Političko-upravni mletački arhiv), list 309. Paginacija svugdje vršena po listovima, a ne po stranicama; — 3. HA: fasc. 149/PUMA, list 305; — 4. HA: fasc. ista, list 512; — 5. HA: fasc. ista, list 562—563; — 6. HA: fasc. ista, list 539; — 7. HA: fasc. ista, list 518 i 537; — 8. Ije = jede; — 9. Tica, ticao = dirao, dodirivao, kontaktirao; — 10. Po selijeh = po selima; — 11. HA: fasc. 149/PUMA, list 305.

ON A PERFIDIOUS APPLICATION OF THE SANITARY — PREVENTIVE MEASURES FOR THE POLITICAL PURPOSES UNDERTAKEN BY THE VENETIAN AUTHORITIES IN BOKA KOTORSKA AT THE BEGINNING OF 1749

Djordje MILOVIĆ

On the 8th of January, 1749, Atanasije, the patriarch of Peć (accompanied by the Montenegrin bishop Sava) went to the official inspection of the Orthodox churches and the clergy on the territory of the present Montenegrin coast (Paštrovići and Grbalj). That territory was in power of Venetians. In order to prevent the patriarch to come into contact with people of those regions, but avoiding to provoke politically unwanted consequences, the Venetian authorities blocked his action by the application of the very strict sanitary-preventive measures. They justified their action by the fact that the patriarch had come from abroad (at that time, Peć was under Turkish occupation). On the basis of the Venetian archival documentation, the author presented measures and their forms undertaken by the Venetian authorities in Boka, and their practical effects, which were very effective ones.

ZDRAVSTVENE PRILIKE U DELOVIMA DANAŠNJE CRNE GORE U VREME ŠČEPANA MALOG (1767—1773)

Dragan ŽIVOJINOVIĆ

O zdravstvenim prilikama na teritoriji današnje Crne Gore u drugoj polovini XVIII veka veoma malo se zna, a sačuvane vesti, uglavnom dubrovačke i mletačke provenijencije, daju o njima mahom fragmentarne podatke (1). U njima se najčešće govori o pojavama, širenju i prestanku epidemija zaraznih bolesti u tim krajevima. Republiku Dubrovačku je to, prirodno, najviše interesovalo, s obzirom na blizinu i mogućnost da se one primaknu njenoj teritoriji preko Hercegovine ili morskim putem. Sakupljanje vesti o zarazama u zaleđu Republike i okolnim oblastima, uključujući i Crnu Goru, bilo je deo funkcionisanja preventivnog sistema organizovanog od Dubrovnička, Venecije, Đenove i Napuljske kraljevine.

S obzirom na to da su se delovi današnje Crne Gore nalazili pod vlašću Turske (Hercegovački sandžak, Skadarski pašaluk, Bar, Ulcinj), Venecije (Boka Kotorska, Paštrovići, Perast, Tivat, Risan) i crnogorskih vladika u staroj Crnoj Gori, tj. Katunska, Riječka, Crmnička, Lješanska i Pješivička nahija, zdravstvene prilike, izvori zaraza, širenje i preventiva bili su različiti. Pošto su epidemije u turskim delovima bile stalne, preventiva nepostojeća, a promet putnika i robe neprekinut u vreme njihovog trajanja, to su vesti iz tih krajeva bile najčešće. Mletačka Albanija i Crnogorsko primorje bili su manje izloženi zarazama, iako su se one i onde povremeno javljale. U pet izolovanih nahija Crne Gore zaraze su se veoma retko pojavljivale, a kad se to dogodilo bilo je najčešće odjek čestih epidemija u Skadarskom pašaluku. Za razliku od mletačkih teritorija, gde je postojao dobro izrađen sistem preventivne zaštite, mahom u obliku karantina, sa stalno prisutnim lekarima, u nahijama stare Crne Gore toga nije bilo. Stara Crna Gora bila je s jedne strane zaštićena mletačkim sanitarnim sistemom, dok je s druge, mnogo veće strane bila potpuno otvorena prodoru zaraznih bolesti iz delova Turskog carstva. Ovo je uslovljavalo zdravstvene prilike u zemlji, određivalo širenje ili nestajanje zaraznih bolesti.

Već pre dolaska Ščepana Malog u Crnu Goru (1766. godine) vesti o zarazama i njihovom širenju ili slabljenju u okolnim zemljama često se pominju u dubrovačkim izvorima. U januaru 1765. godine zabeleženo je prisustvo kuge u Bosni, Dalmaciji i Epiru, ali je nije bilo u mletačkoj Albaniji (2). U jesen iste godine kuga je harala po Hercegovini, kada se proširila do Trebinja. To je izazvalo veliku uznemirenost u Dubrov-